

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВНЗ

© Шеплякова І. О., 2015

<http://orcid.org/0000-0002-1098-3480>

На основі теоретичного аналізу наукової літератури у статті обґрунтована сутність системного підходу як методологічної основи дослідження, визначення й оцінки певних суспільних явищ. Автором доводиться актуальність, можливість та необхідність системно-структурного аналізу процесу формування деонтологічної культури майбутніх соціальних педагогів у контексті удосконалення змісту їхньої професійної підготовки.

У статті узагальнений теоретико-практичний досвід компонентно-структурного аналізу процесу формування деонтологічної культури фахівця та визначені складові моделі системи формування деонтологічної культури майбутнього соціального педагога у соціально-виховному середовищі вищого навчального закладу.

Ключові слова: *соціальний педагог, професійна підготовка, система, системний підхід, деонтологічна культура соціального педагога, формування деонтологічної культури соціального педагога, соціально-виховне середовище, вищий навчальний заклад.*

Шеплякова И. А. Системный подход к формированию деонтологической культуры будущих социальных педагогов в социально-воспитательной среде ВНЗ

На основе теоретического анализа научной литературы в статье обоснована сущность системного подхода как методологической основы исследования, определения и оценки определенных общественных явлений. Автором доказывается актуальность, возможность и необходимость системно-структурного анализа процесса формирования деонтологической культуры будущих социальных педагогов в контексте совершенствования содержания их профессиональной подготовки.

В статье обобщен теоретико-практический опыт компонентно-структурного анализа процесса формирования деонтологической культуры специалиста и определенные составные модели системы формирования деонтологической культуры будущего социального педагога в социально-воспитательной среде высшего учебного заведения.

Ключевые слова: *социальный педагог, профессиональная подготовка, система, системный подход, деонтологическая культура социального*

педагога, формирование деонтологической культуры социального педагога, социально-воспитательная среда, высшее учебное заведение.

Sheplyakova I. O. Systematic approach to the forming of deontological culture of future social pedagogues

Based on the theoretical analysis of the scientific literature the article justifies the essence of systematic approach as methodological ground of the research, the determination and valuation of certain social events. The author proves actuality, possibility and necessity of system-structural analysis of process of forming of deontological culture of future social pedagogues in context of perfecting of content of their future preparation.

The forming of deontological culture of future social pedagogues as the entire process, which consists of, first of all, specialists' accumulation of knowledge about existing in the society concepts about proper things, secondly, their theoretical interpretation, realization and emotional-valuing "coloration", thirdly, manufacturing, on this ground, the activity imperatives in the structure of personality of the future specialist, that ensure his preparedness to the qualified realization of regular demands in everyday and professional social pedagogical activity.

The result of the determined process is a certain level of formed deontological culture of social pedagogue. The deontological culture of social pedagogue is determined as the personal phenomenon, which synthesizes the complex of stable orientations on basic professional values, its recognition and proper implementation at the level of duty and responsibility.

The essence of the «socially-educating environment of higher educational establishment» phenomenon was analyzed; actuality and necessity of the use of its possibilities in the process of forming of deontological culture of future social pedagogues was proved. The social educational environment of IHE is defined as specially organized social educational space, that is a structural system of educational work and social pedagogic activity, due to which the direct influence on the consciousness and behavior of the students is made to in order to form their sociality.

The article generalizes theoretical and practical experience of component-structured analysis of the process of forming of deontological culture of future expert and defines component models of system of forming of deontological culture of future social pedagogue in educational environment of IHE.

Key words: *social pedagogue, the professional preparation, system, the systematic approach, the deontological culture of social pedagogue, forming of the deontological culture of social pedagogues, social and educational environment, IHE (Institution of Higher Education).*

Постановка проблеми. Об'єктивною умовою актуалізації потреби у висококваліфікованих спеціалістах соціально-педагогічної галузі є, по-перше, системна соціально-економічна, політична та духовна криза сучасного

українського суспільства, внаслідок якої загострилися існуючі соціальні проблеми (наприклад, зубожіння населення) та виникли нові (зокрема, соціальна адаптація дітей із сімей вимушених переселенців, постраждалих у результаті військового протистояння на сході України), а, по-друге, визнання професійної соціально-педагогічної діяльності у якості вагомого чинника забезпечення ефективності реалізації соціальної політики держави у напрямі вирішення зазначених проблем.

У свою чергу, суспільна значущість та складність професійної соціально-педагогічної діяльності зумовлюють постійно зростаючий рівень вимог до якості підготовки та рівня компетентності соціально-педагогічних фахівців, а, отже, й пошук шляхів удосконалення професійної освіти соціально-педагогічного профілю. Вважаємо, що до особливо актуальних у визначеному контексті проблемних питань можна віднести й проблему формування деонтологічної культури майбутніх соціальних педагогів, розв'язання якої якраз і відкриває додаткові можливості для підвищення якості професійної підготовки студентів - майбутніх соціально-педагогічних фахівців. Адже під формуванням деонтологічної культури майбутніх соціальних педагогів розуміємо цілісний процес (від лат «processus» - просування), складовими якого є, по-перше, накопичення фахівцем знань про існуючі у суспільстві уявлення про належне, по-друге, їх теоретичне осмислення, усвідомлення та емоційно-ціннісне «забарвлення», по-третє, вироблення на цій основі імперативів діяльності в структурі особистості майбутнього фахівця, що забезпечать його готовність до якісної реалізації нормативних вимог у професійній соціально-педагогічній діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На основі узагальнення науково-практичного досвіду компонентно-структурного дослідження педагогічних систем (С. Архангельського, Ю. Бабанського, В. Беспалько, В. Гриньової, Й. Ісаєва, Г. Золотової, М. Кагана, Н. Кузьміної, Т. Спіріної, М. Подберезського та ін.) ми дійшли висновку про можливість системно-структурного аналізу процесу формування деонтологічної культури соціальних педагогів. Адже, якщо процес формування професійної культури фахівця характеризується науковцями, зокрема Й. Ісаєвим, як «єдність взаємодіючих структурних компонентів», котрі, «відбиваючи діалектичну, багаторівневу природу професійної культури, її цілісний, що розвивається характер, є

необхідними та достатніми для її дослідження, збереження й розвитку» [3, с. 134], то, за аналогією, й процес формування такої складової професійної культури фахівця як деонтологічна культура також може бути розглянутий з позицій системного підходу й представлений як цілісна система (від грец. «systema» - ціле, складене з частин, з'єднання), що містить у собі сукупність структурних компонентів, між якими існує різноманіття зв'язків і відносин.

З метою підтвердження висновку щодо можливості та доцільності використання системного підходу у дослідженні процесу формування деонтологічної культури майбутніх соціальних педагогів, нами також були проаналізовані праці вітчизняних (Р. Вайноли, Л. Левчук, Л. Переймибіді, С. Хлестової та ін.) та зарубіжних (Г. Караханової, М. Кропачьової та ін.) вчених, предметом наукових пошуків яких стала проблема формування деонтологічної культури майбутніх спеціалістів певного фаху. Узагальнення результатів такого аналізу дозволяє стверджувати, що абсолютна більшість авторів у якості провідного методологічного підходу використовує саме системний. А, отже, вважаємо обґрунтованими можливість та доцільність використання системного підходу й у дослідженні проблематики формування деонтологічної культури майбутніх соціальних педагогів.

Разом із тим, проведений аналіз наукових праць також засвідчив, що присвячені вони дослідженню окремим аспектів процесу формування деонтологічної культури майбутніх лікарів та вчителів. Проблема ж визначення особливостей деонтологічної культури саме соціального педагога, забезпечення процесу її формування у професійній підготовці майбутніх соціальних педагогів в умовах соціально-виховного середовища вищого навчального закладу (далі - ВНЗ) залишилась невирішеною. Зокрема, не знайшла вирішення проблема використання системного підходу у дослідженні процесу формування деонтологічної культури майбутніх соціальних педагогів у соціально-виховному середовищі вищого навчального закладу.

Отже, соціальна значущість проблеми формування деонтологічної культури майбутнього соціального педагога й недостатність її вивчення загалом та з позицій системного підходу зокрема, з одного боку, та узагальнення поглядів вчених на проблему компонентно-структурного дослідження педагогічних систем (щодо загальних закономірностей їхнього конструювання та функціонування) й досвіду використання системного підходу

як методологічної основи дослідження процесу формування деонтологічної культури фахівця, - з іншого, дозволили нам визначити тему статті: «Системний підхід до формування деонтологічної культури майбутніх соціальних педагогів у соціально-виховному середовищі ВНЗ».

Мета статті - розкрити сутність використання системного підходу до формування деонтологічної культури майбутніх соціальних педагогів у соціально-виховному середовищі ВНЗ. Зв'язок статті з науковими та практичними завданнями полягає в тому, що соціально-педагогічна професійна освіта потребує удосконалення в напрямі відповідності сучасним тенденціям до підготовки фахівців, яким притаманні високі моральні ідеали суспільства, зокрема почуття обов'язку та відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Використання системного підходу у дослідженні цілісної й багаторівневої природи формування деонтологічної культури майбутнього соціального педагога у соціально-виховному середовищі ВНЗ дозволило нам усі заплановані заходи об'єднати в певну систему, в якій, за Г. Золотовою, «кожний окремих захід є її елементом, кожна дія узгоджується з іншою, напрями й види роботи не суперечать, а впливають одні з одних» [2, с. 164], і будь-яка дія суб'єкта або об'єкта процесу формування деонтологічної культури впливає на всю систему загалом.

При цьому систему формування деонтологічної культури студентів – майбутніх соціальних педагогів у соціально-виховному середовищі ВНЗ ми відносимо до одного із загальноприйнятих різновидів систем, а саме до побудови часткових системних теорій і концепцій щодо тих або інших проблем спеціальних наук і розділів техніки. Із багатьох ознак системних сфер для нашого дослідження характерні наявність певної цілісності, функціональної єдності, масштабність та складність. З погляду субстанціональності система формування деонтологічної культури студентів – майбутніх соціальних педагогів у соціально-виховному середовищі ВНЗ є матеріальною, тобто створеною із матеріальних, речових компонентів; залежно від спрямованості – це модель (від франц. «modèle» - образ) бажаного стану системи; за засобом втілення – неформальна, тобто втілена без використання формальних знаків [2, с. 164]. Модель системи формування деонтологічної культури майбутніх соціальних педагогів у соціально-виховному середовищі ВНЗ є аналогом соціальної дійсності на рівні ВНЗ й має структурно-функціональний характер,

який розкриває сутність, особливості структури (з яких основних елементів та етапів утворений процес формування деонтологічної культури), послідовність, зв'язок цих елементів і загалом особливості конструювання змісту формування деонтологічної культури майбутніх соціальних педагогів.

Результати проведеного нами аналізу джерельної бази [4; 5; 6] до числа провідних системоутворюючих принципів формування деонтологічної культури майбутнього соціального педагога у соціально-виховному середовищі ВНЗ дозволили віднести принцип взаємодії об'єктів і суб'єктів формування деонтологічної культури. На наш погляд, взаємодія об'єктів і суб'єктів формування деонтологічної культури має виняткове значення, адже «кожен об'єкт тією чи іншою мірою взаємодіє з кожним суб'єктом у прямій або опосередкованій формі» [2, с. 165]. У свою чергу, усі об'єкти й усі суб'єкти також взаємопов'язані один з одним.

Суб'єктів системи ми поділяємо на два рівні. Перший рівень – це провідні суб'єкти. До них відносимо адміністрацію ВНЗ, у якому здійснюється підготовка майбутніх соціальних педагогів, насамперед, керівника ВНЗ, проректора з виховної роботи, декана факультету, заступника декана з виховної роботи, завідувача кафедри соціальної педагогіки, викладачів кафедри соціальної педагогіки, передусім, керівників практики студентів та кураторів груп. Другий рівень – це супроводжувальні суб'єкти, до яких належать зовнішні соціальні установи: соціальні служби, загальноосвітні навчальні заклади, дошкільні навчальні заклади, правоохоронні структури, громадські організації, заклади культури, місцеві ЗМІ, соціальні педагоги – випускники ВНЗ, сім'я.

У свою чергу, центральним об'єктом системи формування деонтологічної культури є студенти – майбутні соціальні педагоги. Крім того, в залежності від певного процесуального етапу формування деонтологічної культури, об'єктами впливу в системі формування деонтологічної культури майбутніх соціальних педагогів стають деякі з визначених нами провідних або супроводжувальних суб'єктів. Так, на підготовчому етапі формування до числа об'єктів, крім студентів – майбутніх соціальних педагогів, відносимо також адміністрацію ВНЗ (за винятком керівника ВНЗ та проректора з виховної роботи ВНЗ), завідувача кафедри соціальної педагогіки, викладачів кафедри соціальної педагогіки, кураторів груп, соціальних педагогів – випускників ВНЗ; на етапі

координації діяльності ВНЗ із зовнішніми соціальними установами об'єктами стають соціальні служби, загальноосвітні навчальні заклади, дошкільні навчальні заклади, правоохоронні структури, громадські організації, заклади культури, місцеві ЗМІ, соціальні педагоги – випускники ВНЗ, сім'я тощо.

При цьому, як і будь-який інший процес, формування деонтологічної культури майбутнього соціального педагога у соціально-виховному середовищі ВНЗ має свої цілі, завдання, структуру, функції.

Загальною метою формування деонтологічної культури майбутніх соціальних педагогів у соціально-виховному середовищі ВНЗ може бути визначено підвищення якості професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів на основі створення у соціально-виховному середовищі умов, сприятливих для активізації соціального розвитку студентів у напрямі суб'єктивації ними професійно-групових цінностей та формуванні на цій основі особистісно значущих якостей, необхідних для здійснення нормативної поведінки при виконанні професійних функцій, через налагодження зв'язків та координацію взаємодії ВНЗ з представниками зовнішніх соціальних інституцій.

Завданнями процесу формування деонтологічної культури майбутнього соціального педагога, на нашу думку, є: дати можливість майбутнім соціальним педагогам опанувати деонтологічні знання; забезпечити можливість суб'єктивації майбутніми соціальними педагогами сукупності професійно-групових цінностей; сформувати імперативи діяльності в структурі особистості майбутнього соціального педагога; сформувати в майбутніх соціальних педагогів уміння, навички та професійно значущі якості, необхідні для здійснення нормативної фахової поведінки.

Зазначимо, що, на нашу думку, визначені завдання можуть бути виконані в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, зміст якої допускає формування деонтологічної культури студентів. При цьому єдиною суттєвою перешкодою є те, що, на жаль, розвиток цієї властивості особистості майбутнього соціального педагога відбувається нерівномірно та неефективно, внаслідок чого суттєво погіршується якість підготовки фахівця. Щоб запобігти цьому, вважаємо необхідним спробувати змодельювати розвиток досліджуваного явища, «передбачивши та спрогнозувавши майбутній позитивний результат» [5, с. 74].

Але, насамперед, визначимо функції досліджуваного процесу, через які, зокрема, може бути конкретизований зміст соціально-педагогічної діяльності в рамках реалізації моделі системи формування деонтологічної культури майбутніх соціальних педагогів, а саме: нормативну (засвоєння студентом - майбутнім соціальним педагогом вимог деонтологічних норм і системи професійно-групових цінностей, регуляцію на цій основі професійної поведінки); комунікативну (відображає необхідність оволодіння студентом - майбутнім соціальним педагогом різними комунікативними технологіями особистісно-ділової взаємодії, відповідних вимогам професійної деонтології, цілям соціально-педагогічної діяльності); виховну (виступає частиною професійної діяльності соціального педагога й реалізується в системі професійного виховання і самовиховання майбутніх соціальних педагогів); розвиваючу (визначає розвиток особистості майбутнього соціального педагога як професіонала, його професійно-значущі якості, необхідні для реалізації себе в професійній діяльності); прогностичну (спрямована на розвиток умінь прогнозувати можливі наслідки професійної діяльності, використання різних методів навчання і виховання); контрольню-оцінну (включає контроль, самоконтроль, оцінку та самооцінку здійсненої діяльності з метою фіксації її результатів та подальшою їх переоцінкою).

У контексті вирішення проблеми визначення основних елементів (складових) моделі системи формування деонтологічної культури майбутніх соціальних педагогів у соціально-виховному середовищі ВНЗ ми узагальнили науково-практичний досвід компонентно-структурного дослідження процесу формування деонтологічної культури майбутніх спеціалістів певного фаху. При цьому встановлено, що, наприклад, Г. Караханова, досліджуючи формування деонтологічної культури вчителя в системі безперервної професійної освіти, дійшла висновку про можливість використання системного підходу, результатом чого стало представлення досліджуваного явища у вигляді системи послідовних етапів: «функціонально-цільового, проблемно-змістовного, діяльнісно-технологічного, організаційно-практичного та критеріально-оціночного» [4, с. 12]. У ході дослідження проблеми формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів у процесі соціально-виховної роботи С. Хлестовою були запропоновані та обґрунтовані такі змістові компоненти системи: «- професійний (містить систему

професійних знань, умінь та навичок, які відповідають вимогам професійної діяльності, функціям та обов'язкам майбутнього фахівця, які закріплені в його кваліфікаційній характеристиці; професійна толерантність, тактовність, вимогливість); - характерологічний (містить сукупність особливостей, що вирізняють будь-яку професійну діяльність з-поміж інших, тобто її індивідуальні, пріоритетні та неповторні характерологічні риси); - морально-етичний (містить бажання допомогти іншим, прагнення надати допомогу тому, хто її потребує, морально-етична відповідальність, повага до своїх колег та підлеглих, збереження таємниці тощо)» [6, с. 66]. Окрім того, у визначеному контексті цікавими для нас виявилися й висновки М. Васильєвої, яка, досліджуючи дотичну до формування деонтологічної культури проблематику (теоретичні основи деонтологічної підготовки майбутніх педагогів), розробила зміст моделі деонтологічної підготовки та поєднала її з такими компонентами системи, як: «мотиваційно-ціннісний, когнітивний, процесуальний та аналітико-рефлексивний компоненти» [1, с. 18].

Отже, на основі ґрунтовного узагальнення теоретичних поглядів вчених на проблему компонентно-структурного дослідження процесу формування деонтологічної культури фахівця нами була визначена п'ятикомпонентна структура моделі системи формування деонтологічної культури майбутнього соціального педагога, яку, на наш погляд, складають: функціонально-цільовий, мотиваційно-ціннісний, змістовий, процесуальний та аналітико-рефлексивний компоненти. Слід підкреслити, що кожний компонент постає як окрема модель, яка є елементом системної організації дослідження загалом.

Висновки. Таким чином, вважаємо можливим та доцільним використання системного підходу у дослідженні процесу формування деонтологічної культури майбутніх соціальних педагогів. Перспективи подальшого дослідження проблеми полягають у детальній розробці та вдосконаленні кожного компоненту запропонованої моделі системи формування деонтологічної культури соціальних педагогів в умовах соціально-виховного середовища вищого навчального закладу.

Література

1. Васильєва М. П. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: 13.00.04 / М. П. Васильєва. – Харків, 2004. – 38 с.
2. Золотова Г. Д. Системний підхід до профілактики адитивної поведінки дітей / Г. Д. Золотова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2014. – № 5 (288). – Ч. I. – с. 163 -178.
3. Исаев И. Ф. Теоретические основы формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы: дис ... доктора пед. наук : 13.00.04 / И. Ф. Исаев. – М, 1993. – 468 с.
4. Караханова Г. А. Формирование деонтологической культуры учителей в системе непрерывного профессионального образования : автореф. дисс. на соискание науч. степени докт. пед. наук : спец. 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / Г. А. Караханова. – Москва, 2007. –40 с.
5. Спіріна Т. П. Формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу : дис. на здобуття канд. пед. наук : 13.00.04 / Т. П. Спіріна. – Ж., 2009. – 261 с.
6. Хлестова С. С. Формування деонтологічної культури студентів вищих навчальних закладів у процесі соціально-виховної роботи : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / С. С. Хлестова. – К.: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2011. – 18 с.